

Семантичні та компонентні особливості фразеологічних одиниць фразеосемантичного поля "ходити за кимось невідступно" в українській та англійській мовах

Н.Ю. Тодорова*

Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса, Україна
Corresponding author. E-mail: sunshinew@ukr.net

Paper received 14.07.15; Accepted for publication 31.07.15.

Анотація. В статті представлено семантичну класифікацію фразеологічних одиниць фразеосемантичного поля "ходити за кимось невідступно" в українській та англійській мовах, на основі якої виділено ядро та периферію даного поля, виявлено міжмовні еквіваленти, аналоги та безеквівалентні фразеологічні одиниці, які в нього входять, проаналізовано компонентний склад фразеологічних одиниць даного поля та встановлено, які асоціативні образи та прототипні сценарії є в основі фразеологічних одиниць даного поля в обох мовах.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, фразеосемантичне поле, компонент, фрейм, прототип, асоціативний образ

Вступ. Наукові засади зіставної лінгвістики сягають кінця вісімнадцятого – початку дев'ятнадцятого століття, коли мовознавство сформувалося як самостійна наукова дисципліна завдяки порівняльно-історичному методу, з яким пов'язані найбільш визначні досягнення в лінгвістиці [1, с. 6]. В сучасній науці відбулося усвідомлення того, що мова не може бути зрозуміла і пізнана без зв'язку з її творцем і користувачем – людиною [2, с. 6], що дало поштовх розвитку антропоцентричної парадигми, яка є домінуючою в сучасних наукових студіях. На межі лінгвістики та інших дисциплін виникають нові розділи мовознавства: психолінгвістика, соціолінгвістика, етнолінгвістика, лінгвокультурологія та інші. В межах нової наукової реальності зростає інтерес до самосвідомості людини по відношенню до природи, суспільства, історії, культури, релігії, мистецтва – сфер духовного, матеріального і соціального буття, в яких відбувається набуття ідентичності свого Я з культурою народу і людства в цілому [3, с. 222]. Тому в час, коли відроджується інтерес до національної самобутності народів, особливо актуальними постають наукові роботи, виконані в руслі зіставної лінгвістики: зіставної фразеології, стилістики, семасіології. М.М. Покровський вважав, що семасіологія окремої мови немислима без порівняння її з іншими мовами [4, с. 97]. "Найбільш вагомими для розкриття специфічних рис національної картини світу є стилістичні засоби семасіології, тобто ті метафори, символи та образні порівняння, які через свою узвичаєність у повсякденному мовленні набули статусу мовних одиниць" [5, с. 28]. Мовні метафори, що, як і сталі художні порівняння, є частиною мовної ідіоматики, зафіксовані в словниках. У словнику сталих метафоричних виразів ідіоми згруповані в тематичні гнізда, за якими можна судити про певні стереотипні асоціації, образні "загальні місця", притаманні даній культурі [5, с. 31].

Короткий огляд публікацій по темі. Асоціативно-образній складовій фразеологізмів та їх мотивації присвячені труди таких сучасних учених, як А.М. Баранов, Д. О. Добровольський, В.М. Телія, М.Ф. Алефіренко, О.О. Селіванова, Р. Гіббс. В.М. Телія розробила номінативно-ідеографічною класифікацію фразеологічних одиниць (ФО), яка базується на принципах будови семантичного поля (СП). Основою даної класифікації слугує денотативний аспект значення, точніше категоризуючий макрокомпонент, який співвідноситься з

типovими уявленнями і забезпечує модельну ізоморфність [3, с. 157]. Учена визнає, що дана параметризація не є вичерпною, адже на відміну від слів ФО притаманна дифузність номінативного аспекту значення [3, с. 86].

Ми вважаємо, що розгляд компонентів ФО, об'єднаних в певні фразеосемантичні поля (ФСП) допоможе виявити асоціативні образи, які лежать в основі ФО певної тематичної групи, також встановити фрейм (тип когнітивної моделі, яка репрезентує у вигляді фраземи знання і думки, пов'язані з мовнорозумовими ситуаціями, які повторюються [6, с. 12]), який відображає прототип, що за словами М.Ф. Алефіренка формується на основі минулого досвіду і співвідносний з узагальненим уявленням про стереотипну ситуацію, яка зберігається в пам'яті, або ідеальним образом певного предмету чи явища [6, с. 15].

Мета. Метою даної статті є виявлення загальних характеристик та ентоспецифічних особливостей ФО ФСП "ходити за кимось невідступно" в українській та англійській мовах, що передбачає виконання наступних завдань: провести семантичну класифікацію ФО ФСП "ходити за кимось невідступно", на основі якої виділити ядро та периферію даного поля, виявити міжмовні еквіваленти, аналоги та безеквівалентні ФО, які в нього входять, проаналізувати внутрішню форму ФО, які входять до ФСП "ходити за кимось невідступно" та визначити, які асоціативні образи були в основі ФО даного поля в обох мовах.

Матеріали і методи. Матеріалом дослідження послужили 41 ФО в українській мові і 50 ФО в англійській мові на позначення невідступного руху за кимось, виявлені на основі методу суцільної вибірки з українських та англійських фразеологічних словників [7, 8, 9, 10, 11, 12, 13], які належать до авторитетних видань, є академічними словниками і надають вичерпні і повні дані з фразеології сучасної української та англійської мов.

В процесі наукової розвідки були використані наступні методи: метод індукції та дедукції, метод компонентного аналізу, зіставний метод, описовий метод та метод семантичного поля, одним із різновидів якого є ФСП.

Результати та їх обговорення. В межах ФСП "ходити за кимось невідступно" за критерієм наявності конотативного значення, яке є істотним для ФО, адже

їх номінативній інтенції відповідає не позначення світу як кінцева ціль номінативного процесу, а включення емоційно-оцінного відношення суб'єкта до позначуваного [3, с. 157], нами було виділено 12 фразео-

семантичних мікрополів (ФСМП) в українській мові і 9 ФСМП – в англійській. Дані отримані в ході розвідки зведені в Таблиці № 1 (українська мова) і Таблиці № 2 (англійська мова).

Таблиця № 1. ФСП "ходити за кимось невідступно" в українській мові

№	українська мова		кількість ФО
	ФСМП	ФО	
1.	ходити за кимось невідступно	<i>ходити як тіль, у тропі, як нитка за голкою, мов нитка за голкою, ніби нитка за голкою</i>	5
2.	стежити	<i>по п'ятах ходити, назирці ходити</i>	2
3.	намагатися привернути увагу	<i>ловити за поли</i>	1
4.	ходити за кимось настирливо	<i>як за подушине, мов за подушине, ніби за подушине</i>	3
5.	точно дотримуватися чогось	<i>триматися, як сліпий плота, триматися, як сліпий ціпка, держатися, як сліпий плота, держатися, як сліпий ціпка</i>	4
6.	бути нерухомим	<i>як прив'язаний, мов прив'язаний, ніби прив'язаний</i>	3
7.	добре триматися на чомусь		
8.	підступати (про неживі предмети)	<i>іти по п'ятах, ходити по п'ятах, знатися по п'ятах</i>	3
9.	слідувати за кимось набридливо	<i>як оса, мов оса, ніби оса</i>	3
10.	наздоганяти когось	<i>ходити хвостом, бігати хвостом, бігати хвостиком, тягнутися хвостом</i>	4
		<i>насідати на п'яти, насідати на шию, пекти п'яти</i>	3
		<i>наступити на п'яти, наступити на хвоста, наступити на горло, наступати на п'яти, наступати на хвоста,</i>	6
<i>наступати на горло</i>			
11.	добиватися таких же успіхів	<i>наступати на горло</i>	6
12.	перевершити	<i>підрізати п'яти</i>	1
загальна кількість			41

Таблиця № 2. ФСП "ходити за кимось невідступно" в англійській мові

№	англійська мова		кількість ФО
	фразеосемантичне мікрополе	ФО	
1.	ходити за кимось невідступно	<i>to heel, at heel, to tread in the steps of one, to tread in the footsteps of one, to tread in one's steps, to tread in one's footsteps, to tread on the heels of one, to tread on one's heels, to tread upon the heels of one, to tread upon one's heels, to walk in one's steps, to follow one's steps, to follow one's footsteps, to follow upon the heels of one, to follow upon one's heels, to follow in the steps of one, to follow in one's steps, to follow in the footsteps of one, to follow in one's footsteps, to follow at the heels of one, to follow at one's heels, to follow (one) to foot, to follow (one) at foot, to follow (one) as a shadow, to follow (one) like a shadow, to follow one like a dog, to follow one like St. Antony's pig, to follow one like Tantony pig</i>	28
2.	стежити	<i>to follow the trail</i>	1
3.	супроводжувати	<i>to keep (one's) company</i>	1
4.	намагатися схопити	<i>at the tail of one, at one's tail, close on one's heels hard on one's heels, hot on one's heels</i>	5
5.	погрожувати в стані конкуренції		
6.	переслідувати на автомобілі		
7.	невідступне переслідування	<i>hell-for-leather pursuit</i>	1
8.	іти на край світу за кимось	<i>to follow (one) over the world, to follow (one) to the end of the world, to follow (one) to the ends of the earth</i>	3
9.	наближатися до відкриття	<i>on the scent</i>	1
загальна кількість			50

Слід відмітити більшу кількість ФСМП в складі ФСП "ходити за кимось невідступно" в українській мові в порівнянні з англійською мовою попри те, що кількість самих ФО одиниць з даною семою в українській мові є меншою. Це пояснюється наявністю більшої кількості фреймів-сценаріїв та асоціативних образів, які лежать в основі ФО даного ФСП в українській мові, та вищим ступенем їх емотивності. Розглянемо детальніше кожне ФСМП.

Назва першого ФСМП в обох таблицях співпадає з назвою всього ФСП "ходити за кимось невідступно",

оскільки ФО, які включені в нього, не несуть додаткової конотації та є емоційно нейтральними. Дане ФСМП вважаємо ядром ФСП "ходити за кимось невідступно". Кількість ФО, які ввійшли до першого ФСМП в українській і англійській мовах різняться: 5 ФО в українській мові проти 28 ФО в англійській мові, що підтверджує меншу ступінь емотивності ФО з даною семантикою в англійській мові. Щодо компонентного складу даних ФО, в українській мові виділяємо лексеми "тіль", "нитка", "голка", "тропа", в англійській мові "heel", "step", "footstep", "foot", "shadow", "dog", "St. Antony's

pig", які вживаються разом з дієсловами руху. В даній групі співпадає один компонент, а саме "тінь"/"shadow", відповідно є міжмовний фразеологічний еквівалент (*ходити як тінь – to follow (one) as a shadow/to follow (one) like a shadow*), що свідчить про збіг асоціативних зв'язків в обох мовах. Такий повний збіг асоціативного образу можна пояснити тим, що метафоричне порівняння, яке є в основі даного міжмовного еквіваленту, базується на спостереженні мовців за об'єктивною реальністю. Тінь виражається візуально вловимим силуетом, що виникає на довільній поверхні завдяки присутності об'єкта (тіла або речовини; наприклад, в газоподібному або рідкому стані) між нею і джерелом світла [14]. Тобто явище невідступного слідування тіні за об'єктом зумовлене законами фізики і є типовим і стереотипним для кожного етносу, тому сценарій невідступного слідування тіні за об'єктом можна вважати одним із прототипних. В даному ФСМП слід виділити ФО *to follow one like St. Antony's pig, to follow one like Tanton pig*. Святий Антоній вважався покровителем свиней [бар, с. 345], тому поряд з ним обов'язково зображувалася свиня. В даному випадку, ми маємо справу з англійською ФО, яка не має аналога в українській мові, і в основі якої лежить етноспецифічний образ.

Периферію ФСП "ходить за кимось невідступно" в українській і в англійській мовах складають різні ФСМП. Слід підкреслити наявність в українській мові ФСМП, які об'єднують ФО з негативною конотацією: "ходить за кимось настирливо" (*як за подушне, мов за подушне, ніби за подушне*) та "слідувати за кимось набридливо" (*як оса, мов оса, ніби оса, ходити хвостом, бігати хвостом, бігати хвостиком, тягнутися хвостом*). "Подушне – у дореволюційній Росії податок державі, подати поміщикам, стягвані з кожної душі податного стану" [15, с. 63]. Цей компонент є етнічно специфічним і в основі метафоричного порівняння лежить етноспецифічний сценарій. Слід відмітити наявність декількох сценаріїв, які реалізуються лише в одній із досліджуваних мов. Наприклад, сценарій, який набув ідеометизації тільки в українській мові, – неможливість сліпої людини самостійно пересуватися (*триматися, як сліпий плота; триматися, як сліпий цівка; держатися, як сліпий плота; держатися, як сліпий цівка* – "невідступно ходити за ким-, чим-небудь" [біл, с. 231]). Ця неспроможність зробити самостійний незалежний крок в сторону зумовила ще одне переносне значення даної ФО – "точно дотримуватись чого-небудь" [біл, с. 231]. Ще один сценарій, який присутній в українських ідіомах – "шити" і "в'язати" (*як пришитий, мов пришитий, ніби пришитий, як прив'язаний, мов прив'язаний, ніби прив'язаний*), не зустрічається в англійських ідіомах даного поля.

ФО даного ФСП з зоосемізмами різняться між собою компонентним складом (в українській мові – "оса", а в англійській – "dog", "pig"), і в плані конотації (в українській мові ФО з компонентом "оса" мають негативну конотацію, в англійській мові ФО з компонентами "dog", "pig" є нейтральними), що зумовлено різними сценаріями, які лежать в їх основі.

Соматична сенсорика (відчуття холоду, жару) представлена в ФО "некти н'яти" в українській мові та "hot on one's heels" – в англійській мові. При чому в

обох випадках відчуття жару використовується для позначення крайнього ступеня близькості, який є небезпечним. В англійській мові є ще одна ФО з сенсорним компонентом *on the scent* – "(of an animal) following the scent of its quarry" [ODI, с. 253]. В українській мові відсутні ФО з компонентами на позначення одоративних відчуттів в даному ФСП.

Слід зазначити, що до ФСП "ходить за кимось невідступно" входить велика кількість ФО з однаковим компонентним складом: "хвіст" – "tail", "н'яти" – "heels" (16 ФО в українській мові, 26 ФО в англійській мові), що свідчить про наявність ще одного певного сценарію, який є спільним для обох лінгвокультур, при чому надзвичайно важливий для англійської лінгвокультури (22 ФО із 50). ФО з цими компонентами входять до ФСМП "наздоганяти" в українській мові, і "переслідувати" – в англійській мові, тобто сценарій гонитви (переслідування) можна вважати стереотипним для обох мов. Але ФО з даними компонентами лише в окремих контекстах можуть виступати як міжмовні еквіваленти, адже вони крім семи "переслідування", мають додаткові відтінки значень: "слідувати за кимось набридливо" – в українській мові, "погрожувати в стані конкуренції", "переслідувати на автомобілі", "намагатися схопити" або відсутність додаткової конотації – в англійській мові. Тобто, хоча і сценарій гонитви є прототипним для ФО ФСП "ходить за кимось невідступно" (фактично, одна людина знаходиться близько і трохи позаду від іншої), він розгортається за різних обставин чи в різних умовах. Якщо в українській мові переслідування дуже часто пов'язане з тим, що хтось намагається привернути чийось увагу, набридає чи докучає чимось, не лишає в спокої, викликаючи роздратованість, то в англійській мові такі ФО не мають негативною конотації і означають переслідування з ціллю наздогнати, схопити, тому асоціюються з гонитвою під час полювання. Порівнюючи два виділені прототипні сценарії (сценарій невідступного слідування тіні за об'єктом та сценарій гонитви), знаходимо підтвердження думці, що "збіжності у виборі основ для метафоризації спостерігається у різних мовах на рівні таких первісних понять, як природні явища" [5, с. 34] (*ходити як тінь – to follow (one) as a shadow/to follow (one) like a shadow*); і що "образне мовне світобачення завжди має певні тематичні ділянки, пріоритетні лише для даного мовного колективу" [5, с. 34]. В англійській мові такою ділянкою може виступити полювання.

Висновки. За наявністю конотативного компоненту нами була проведена семантична класифікація ФО ФСП "ходить за кимось невідступно", на основі якої були виділені ядро ФСП та його периферія. Була виявлена 1 ФО в українській мові і 2 ФО в англійській мові, які є повними міжмовними еквівалентами; 16 ФО в українській мові і 26 ФО в англійській мові з однаковим компонентним складом та ; 24 ФО в українській мові і 22 ФО в англійській мові, які є безеквівалентними. В ході аналізу внутрішньої форми ФО даного ФСМП нами були встановлені прототипні сценарії, спільні та етноспецифічні асоціативні образи, які лежать в основі ФО ФСП "ходить за кимось невідступно".

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Манакин, В.Н. Сопоставительная лексикология. – К.: Знання, 2004. – 326 с.
- [2] Кравченко, А.В. Язык и восприятие: Когнитивные аспекты языковой категоризации. – Иркутск: Изд-во Иркутского ун-та, 1996. – 160 с.
- [3] Телия, В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1996. – 228 с.
- [4] Покровский, М.М. Избранные работы по языкознанию. – М., 1959.
- [5] Дубенко, О.Ю. Порівняльна стилістика англійської та української мов. Посібник для студентів та викладачів вищих навчальних закладів. – Вінниця: Нова книга, 2005. – 224 с.
- [6] Алефиренко, Н.Ф. Фразеологическое наследие в свете фреймовой семантики // Ученые записки ЗабГГПУ. – Чита: ЗабГГПУ, 2011. – С. 11 – 17
- [7] Англо-український фразеологічний словник / уклад. Л.Т. Баранцев. – 2-ге вид., випр. – К.: Т-во "Знання", КОО, 2005. – 1056 с.
- [8] Олійник, І.С., Сидоренко, М.М. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний тлумачний словник. – К.: Рад. шк., 1991. – 400 с.
- [9] Словник фразеологізмів української мови / уклад. В.М. Білоноженко та ін. – К.: Наукова думка, 2003. – 1104 с.
- [10] Ужченко, В.Д. Фразеологічний словник української мови / В.Д. Ужченко, Д.В. Ужченко. – К.: Освіта, 1998. – 224 с.
- [11] Cambridge International Dictionary of Idioms. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. – 587 p.
- [12] Collins Cobuild Dictionary of Idioms, Glasgow: Caledonian International Book Manufacturing Ltd., 1997. – 493 p.
- [13] Oxford Dictionary of Idioms / Edited by Judith Siefring. – Second Edition. – New York: Oxford University Press Inc., 2004. – 340 p.
- [14] <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
- [15] Словник української мови: в 11 т. / [ред. коллег. І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980 / URL: <http://sum.in.ua/p/6/763/2>

REFERENCES

- [1] Manakin, V.N. Comparative lexicology. – K.: Znannya, 2004. – 326 p.
- [2] Kravchenko, A.V. Language and Perception: Cognitive aspects of language categorization. – Publishing House of Irkutsk Univ, 1996. – 160 p.
- [3] Teliya, V.N. Russian phraseology. Semantic pragmatic and linguocultural aspects. – M.: Shkola «Languages of Russian culture», 1996. – 228 p.
- [4] Pokrovskiy, M.M. Selected works on linguistics. – M., 1959.
- [5] Dubenko, O.Yu. Comparative stylistics of English and Ukrainian languages. Handbook for Students and academics. – Vinnytsia: Nova knyha, 2005. – 224 p.
- [6] Alefirenko, N.F. Phraseological heritage in the light of frame semantics // Scientific notes of Transbaikal State University. – Chita: Transbaikal State University, 2011. – P. 11-17
- [7] English-Ukrainian phrasebook / ed. L.T. Barantsev. – 2nd edition. – K.: Society "Knowledge", KOO, 2005. – 1056 p.
- [8] Oliynyk, I.S., Sydorenko, M.M. Ukrainian-Russian and Russian-Ukrainian phrasebook. – K.: Rad. shk., 1991. – 400 p.
- [9] Dictionary of idioms of Ukrainian language / edited by V.M. Bilonozhenko and others. – K.: Naukova dumka, 2003. – 1104 p.
- [10] Uzhchenko, V.D. Ukrainian language phrasebook / V.D. Uzhchenko, D.V. Uzhchenko. – K.: Osvita, 1998. – 224 p.
- [11] Cambridge International Dictionary of Idioms. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. – 587 p.
- [12] Collins Cobuild Dictionary of Idioms, Glasgow: Caledonian International Book Manufacturing Ltd., 1997. – 493 p.
- [13] Oxford Dictionary of Idioms / Edited by Judith Siefring. – Second Edition. – New York: Oxford University Press Inc., 2004. – 340 p.
- [14] <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
- [15] Dictionary of Ukrainian Language: 11 v. / [edited by I.K. Bilodid and others]. – K.: Naukova dumka, 1970 – 1980 / URL: <http://sum.in.ua/p/6/763/2>

Semantic and component features of idioms of phraseosemantic field "to follow close behind" in Ukrainian and English languages

N.Y. Todorova

Abstract. The article presents the semantic classification of the idioms of the phraseosemantic field "to follow close behind" in the Ukrainian and English languages, on which the core and the periphery of the field are identified, cross-language equivalents, analogues and non-equivalent phraseological units within the field are found out, compositional analysis of the phraseological units of the field is carried out and associative images and prototype scripts on which the idioms of the field are based are determined in both languages.

Keywords: phraseological unit, phraseosemantic field, component, frame, prototype, associative image